RENESSANS VA BAROKKO SAN'ATI: YEVROPA RANGTASVIRI VA HAYKALTAROSHLIGINING OLTIN DAVRI

Ermuminov Abdujabbar Tursinbayevich
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yevropa tasviriy san'ati tarixida muhim o'rin tutgan Renessans va Barokko davrlarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, badiiy-estetik tamoyillari hamda rangtasvir va haykaltaroshlik sohalidagi o'ziga xos xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Renessans san'atida inson shaxsi, uning aqliy imkoniyatlari, jismoniy go'zalligi va tabiat qonuniyatlarini anglashga intilish asosiy badiiy mezon sifatida namoyon bo'lgani yoritiladi. Barokko san'atida esa dramatik ifoda, kuchli hissiy ta'sir, harakat, yorug'lik va soya qarama-qarshiligi hamda murakkab kompozitsion yechimlarning ahamiyati ochib beriladi. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael Santi, Donatello, Karavadjo, Jan Lorenzo Bernini, Peter Paul Rubens va Rembrandt kabi ijodkorlarning asarlari misolida mazkur davrlarning badiiy tafakkuri tahlil qilinadi. Shuningdek, Renessans va Barokko san'atining o'zaro bog'liqligi, ular o'rtasidagi farqlar hamda keyingi Yevropa san'ati taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'siri qiyosiy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada ushbu davrlar merosining zamonaviy badiiy ta'lim, rangtasvir va haykaltaroshlik amaliyotidagi ahamiyatiga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Renessans, Barokko, Yevropa san'ati, rangtasvir, haykaltaroshlik, insonparvarlik, perspektiva, kompozitsiya, anatomik aniqlik, yorug'-soya, dramatizm, badiiy obraz, estetik tafakkur.

RENAISSANCE AND BAROQUE ART: THE GOLDEN AGE OF EUROPEAN PAINTING AND SCULPTURE

Abdujabbar Tursinbayevich Ermuminov
Termez State University

Abstract: This article examines the formation, development, and artistic and aesthetic principles of the Renaissance and Baroque periods, which occupy a significant place in the history of European visual arts. It analyzes the distinctive characteristics of painting and sculpture during these periods. The article explores how the Renaissance emphasized the human individual, intellectual potential, physical beauty, and the understanding of natural laws as fundamental artistic values. In contrast, Baroque art is characterized by dramatic expression, intense emotional impact, movement, contrasts of light and shadow, and complex compositional

(cc) BY

solutions. The artistic approaches of such prominent figures as Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raphael, Donatello, Caravaggio, Gian Lorenzo Bernini, Peter Paul Rubens, and Rembrandt are examined to reveal the artistic vision of these periods. Furthermore, the article provides a comparative analysis of the relationship between Renaissance and Baroque art, their distinctive features, and their influence on the subsequent development of European art. Particular attention is also given to the significance of this artistic heritage for contemporary art education and practical work in painting and sculpture.

Keywords: Renaissance, Baroque, European art, painting, sculpture, humanism, perspective, composition, anatomical accuracy, chiaroscuro, drama, artistic image, aesthetic thought

Kirish: Jahon tasviriy san’ati tarixida Yevropa Uyg‘onish davri -Renessans va undan keyingi Barokko san’ati alohida ahamiyatga ega. Mazkur davrlar nafaqat rangtasvir va haykaltaroshlikning rivojlanishida, balki inson, tabiat, jamiyat va borliq haqidagi estetik qarashlarning o‘zgarishida ham muhim bosqich bo‘lib xizmat qilgan. Ushbu davrlarda yaratilgan san’at asarlari o‘zining badiiy mukammalligi, kompozitsion yaxlitligi, inson qiyofasini tasvirlashdagi mahorati va chuqur mazmuni bilan jahon madaniy merosining ajralmas qismiga aylangan.

Renessans atamasi fransuzcha *Renaissance* so‘zidan olingan bo‘lib, “qayta tug‘ilish” yoki “uyg‘onish” ma’nolarini anglatadi. San’at tarixida bu tushuncha, avvalo, antik Yunoniston va Rim madaniyati merosiga bo‘lgan qiziqishning kuchayishi, inson shaxsiga yangicha munosabat shakllanishi va tasviriy san’atning ilmiy kuzatishlar bilan chambarchas bog‘lanishi orqali izohlanadi. Renessans ijodkorlari insonni faqat diniy mazmundagi obraz sifatida emas, balki mustaqil fikrlaydigan, his qiladigan, izlanadigan va ijodiy imkoniyatlarga ega bo‘lgan shaxs sifatida tasvirlashga intildilar. Shu sababli inson tanasining anatomik tuzilishi, yuz ifodasi, harakatlari, tabiat manzaralari va fazoviy munosabatlarni haqqoniy ifodalash san’atning muhim vazifalaridan biriga aylandi.

Renessans davri san’atining shakllanishi, ayniqsa, XIV-XVI asrlarda Italiyada keng ko‘lamli rivojlanish bosqichini bosib o‘tdi. Florensiya, Rim va Venetsiya kabi madaniy markazlarda rassomlar, haykaltaroshlar, me’morlar va olimlar ijodiy faoliyat olib bordilar. Ularning izlanishlari natijasida chiziqli perspektiva, anatomik kuzatish, proporsiyalarni o‘rganish, rang va yorug‘lik munosabatlarini tahlil qilish kabi masalalar badiiy amaliyotda yangi darajaga ko‘tarildi. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo va Rafael Santi ijodi mazkur jarayonning eng yuksak namunalarini namoyon etadi.

XVI asr oxiri va XVII asrda Yevropa san’atida yangi badiiy yo‘nalish -Barokko shakllandi. U Renessans davrida qaror topgan tasviriy vositalardan foydalangan holda,

(cc) BY

ularni yanada jo‘shqin, dramatik va hissiy ifoda vositalariga aylantirdi. Barokko san’atida insonning ichki kechinmalari, keskin ruhiy holatlari, voqeaning eng ta’sirchan lahzasi va tomoshabinning asarga hissiy munosabati muhim o‘rin egalladi. Rang, yorug‘lik, soya, harakat va fazoviy chuqurlik badiiy g‘oyani kuchaytirishning asosiy vositalariga aylandi.

Renessans va Barokko davrlari o‘rtasidagi munosabatni faqat ikki qarama-qarshi uslubning almashinuvi sifatida baholash to‘g‘ri emas. Barokko ijodkorlari Renessans tomonidan ishlab chiqilgan perspektiva, anatomiya, kompozitsiya va tasviriy mahorat yutuqlariga tayangan holda, ularni yangi estetik maqsadlar yo‘lida rivojlantirdilar. Shunday qilib, bir davrda shakllangan badiiy tajriba keyingi davr san’atining rivojlanishi uchun nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qildi.

Maqolaning dolzarbligi Renessans va Barokko san’atining badiiy-estetik xususiyatlarini o‘rganish orqali Yevropa tasviriy san’ati taraqqiyotining muhim qonuniyatlarini aniqlash, rassom va haykaltaroshlarning ijodiy usullarini tahlil qilish hamda tarixiy san’at merosidan zamonaviy badiiy ta’lim jarayonida foydalanish imkoniyatlarini ochib berish bilan belgilanadi. Maqolaning maqsadi Renessans va Barokko san’atining shakllanishi, asosiy badiiy tamoyillari, rangtasvir va haykaltaroshlikdagi ifoda imkoniyatlari hamda o‘zaro uzviy bog‘liqligini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: Renessans va Barokko san’atining tarixiy-madaniy sharoitlarini o‘rganish; davrlarning badiiy-estetik xususiyatlarini aniqlash; yetakchi rassom va haykaltaroshlar asarlarini tahlil qilish; ikki davrning kompozitsion, rangtasviriy va plastik yechimlarini qiyoslash; ularning keyingi san’at taraqqiyoti va badiiy ta’limdagi ahamiyatini asoslash.

Tadqiqotda tarixiylik, qiyosiy tahlil, san’atshunoslik tahlili, formal-kompozitsion tahlil va badiiy obrazni talqin qilish usullaridan foydalanildi.

Asosiy qism va ilmiy tahlil

Renessans san’atining shakllanishi va tarixiy taraqqiyoti

Renessans san’ati Yevropada o‘rta asrlar madaniyatidan yangi davr madaniyatiga o‘tish jarayonida shakllandi. Uning rivojlanishiga shaharlarning iqtisodiy yuksalishi, savdo-sotiqning kengayishi, ilm-fanga qiziqishning ortishi, antik merosning qayta o‘rganilishi va insonparvarlik g‘oyalarining kuchayishi ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, Italiyada shahar-respublikalar va boy homiylar san’atkorlarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga imkon yaratdi. Cherkovlar, saroylar, jamoat binolari va badavlat oilalar uchun yaratilgan asarlar san’atning rivojlanishida muhim o‘rin egalladi.

Renessansning asosiy g‘oyaviy yo‘nalishlaridan biri insonparvarlik, ya’ni insonning aqliy, ma’naviy va ijodiy imkoniyatlarini qadrlash edi. Biroq bu jarayonni diniy tasavvurlarning birdaniga yo‘qolishi sifatida tushunmaslik lozim. Renessans davrida diniy mavzular o‘z ahamiyatini saqlab qoldi, lekin ular ko‘pincha insoniy

(cc) BY

kechinmalar, tabiiy muhit, psixologik ishonarlilik va realistik tasvir vositalari orqali yangicha talqin etildi. San'atkorlar tabiatni bevosita kuzatishga, inson tanasining tuzilishini o‘rganishga va ko‘rinayotgan borliqning fazoviy qonuniyatlarini aniqlashga intildilar. Rassomlik amaliyoti geometriya, optika va anatomiya kabi fanlar bilan aloqador holda rivojlandi. Bu holat tasviriy san'atning faqat hunarmandchilik mahorati emas, balki ilmiy kuzatish va ijodiy tafakkurga asoslangan faoliyat sifatida qaror topishiga yordam berdi.

Renessans taraqqiyotini shartli ravishda ilk Renessans, yuqori Renessansva so‘nggi Renessans bosqichlariga ajratish mumkin. Ilk Renessans, asosan, XIV asr oxiri va XV asrda Italiyada yuzaga kelgan badiiy yangilanishlar bilan tavsiflanadi. Bu bosqichda fazoviy tasvir, inson anatomiyasi, hajm va perspektivani haqqoniy ifodalashga katta e'tibor qaratildi. Yuqori RenessansXV asr oxiri va XVI asr boshlarida badiiy shakl, mazmun va kompozitsion uyg‘unlikning yuksak darajaga ko‘tarilishi bilan ajralib turadi. So‘nggi Renessans esa avvalgi muvozanatli yechimlar bilan bir qatorda murakkabroq kompozitsiyalar, cho‘zilgan shakllar va kuchaytirilgan ifodaviylik ham namoyon bo‘ldi.

Renessansning muhim yangiliklaridan biri chiziqli perspektivaning rivojlanishi bo‘ldi. Ushbu usul tekis yuzada uch o‘lchamli fazo taassurotini hosil qilish, predmetlarning uzoqlashgan sari kichrayib ko‘rinishini va parallel chiziqlarning ufqdagi bir nuqtaga yo‘nalishini tasvirlash imkonini berdi. Natijada tasvir maydoni shunchaki belgilar joylashtiriladigan yuzadan kuzatuvchi idrok etadigan yaxlit fazoga aylandi.

Kompozitsiyada markaziy obrazni ajratish, shakllar o‘rtasidagi nisbatlarni muvofiqlashtirish, geometrik tuzilmalardan foydalanish va vizual muvozanatni saqlashga alohida ahamiyat berildi. Uchburchak shaklidagi kompozitsiyalar, markaziy o‘q, simmetriya va mutanosiblik badiiy yaxlitlikni ta'minlovchi muhim vositalar sifatida qo‘llanildi.

Renessans rangtasvirining badiiy-estetik xususiyatlari

Renessans rangtasvirida inson obrazi, tabiat manzarasi, fazoviy chuqurlik va yorug‘likning predmet shaklini ochib berishdagi vazifasi asosiy masalalardan hisoblanadi. Rassomlar inson qiyofasini tasvirlashda nafaqat tashqi o‘xshashlikka, balki xarakter, ruhiy holat va ichki kechinmalarni ifodalashga ham intildilar. Shu tariqa portret janri rivojlandi, diniy va mifologik mavzular esa insonning hayotiy tajribasi bilan bog‘liq badiiy mazmun kasb eta boshladi.

Leonardo da Vinchi Renessans san'atining ilmiy kuzatish va badiiy tafakkur uyg‘unligini namoyon etgan yirik namoyandalaridan biridir. Uning "Mona Liza" [1] portreti inson ruhiyatini nozik ifodalash, yuzdagi o‘zgaruvchan mimikani ko‘rsatish va

[1] "Mona Liza" (italyancha - Gioconda yoki Monna Lisa, fransuzcha - Joconde) - italiyalik buyuk rassom Leonardo da Vinchi tomonidan taxminan 1503-yilda ishlangan, yosh ayolning beligacha tasvirlangan mashhur portreti.

(cc) BY

tasvirni tabiiy muhit bilan uyg‘unlashtirish jihatidan alohida ahamiyatga ega. Asarda yuz va qo‘llarning yumshoq modellashtirilishi, keskin konturlardan qochish hamda ranglar o‘rtasidagi mayin o‘tishlar *sfumato*[2] usulining imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Sfumato shakllar chegarasini qat’iy chiziqlar bilan emas, balki tutunsimon, yumshoq tonal o‘tishlar orqali ifodalashga asoslanadi.

Leonardoning “So‘nggi kechki ovqat” asari esa murakkab kompozitsiyani yagona g‘oya atrofida birlashtirish mahoratini namoyon etadi. Kompozitsiyada markaziy obraz, istiqbol chiziqlari, me’moriy makon va guruhlar o‘rtasidagi munosabatlar tomoshabinning nigohini asosiy voqeaga yo‘naltiradi. Havoriylarning turli hissiy munosabatlari voqeaning dramatik mazmunini ochishga xizmat qiladi. Bu yerda perspektiva faqat makonni tasvirlash vositasi bo‘lib qolmay, mazmunni tashkil etuvchi kompozitsion omilga ham aylanadi.

Mikelanjelo Buonarroti ijodida inson tanasining anatomik tuzilishi, jismoniy qudrati va ichki ruhiy kuchi muhim o‘rin tutadi. Uning rangtasvir, haykaltaroshlik va me’morchilik sohalaridagi faoliyati Renessans san’atining ko‘p qirrali xarakterini namoyon qiladi. Sistina kapellasidagi freskalar, xususan, “Odam Atoning yaratilishi” kompozitsiyasi inson va ilohiy kuch o‘rtasidagi munosabatni monumental shakllar, imo-ishoralar va fazoviy tashkil etish orqali ifodalaydi.

Rafael Santi ijodida esa uyg‘unlik, muvozanat va kompozitsion ravshanlik ustuvor ahamiyatga ega. Uning “Afina maktabi” freskasi antik falsafiy tafakkur va inson aqlining imkoniyatlarini ulug‘lovchi asar sifatida e’tiborga loyiq. Me’moriy makonning perspektiv qurilishi, markaziy figuralarning joylashuvi, guruhlar o‘rtasidagi ritmik munosabat va ranglarning muvofiqligi kompozitsiyaning yaxlitligini ta’minlaydi.

Venetsiya maktabi vakillari, jumladan, Titsian rangning hissiy va plastik imkoniyatlarini rivojlantirdilar. Ularning ijodida rang nafaqat predmetning tashqi ko‘rinishini belgilovchi vosita, balki hajm, fazo va kayfiyatni shakllantiruvchi muhim badiiy omil sifatida namoyon bo‘ldi. Bu tajriba keyingi Yevropa rangtasvirida rangning mustaqil ifodaviy imkoniyatlarini kengaytirishga yordam berdi.

Renessans davri rangtasvirining ilmiy ahamiyati shundaki, unda kuzatish, tasviriy tahlil va estetik umumlashtirish o‘zaro birlashdi. Inson tanasining anatomik aniqligi, kompozitsion muvozanat, perspektiva va yorug‘-soya munosabatlari keyingi asrlar rassomchiligi uchun muhim nazariy-amaliy asos bo‘lib qoldi.

Renessans davri haykaltaroshligi va inson obrazining talqini

Renessans haykaltaroshligi antik davr plastik merosiga murojaat qilish, inson tanasining anatomik tuzilishini chuqur o‘rganish va hajmni tabiiy ifodalash bilan

[2] Sfumato (italyancha sfumato - “tumanli”, “noaniq”, “xira”; lotincha fumus - “tutun”, “tuman”) - tasviriy san’atda shakllarni yumshoq modellashtirish, rang va tuslar o‘rtasida ravon o‘tishlarni hosil qilish hamda konturlarni xiralashtirishga asoslangan rangtasvir usuli. U tasviriy makon chuqurligini va havo muhitini ifodalashda qo‘llanilib, havo va tonal perspektiva vositalaridan biri hisoblanadi. https://ru.wikipedia.org/wiki/Сфумато

(cc) BY

tavsiflanadi. Haykaltaroshlar inson qomatining nisbatlari, mushaklar tuzilishi, gavdaning muvozanati va harakat imkoniyatlarini o‘rganib, materialning plastik xususiyatlaridan samarali foydalanishga intildilar.

Donatello Renessans haykaltaroshligining shakllanishida muhim o‘rin egallaydi. Uning ijodida inson qiyofasi o‘rta asrlardagi shartli tasvirlash usullaridan farqli ravishda, tabiiy anatomik tuzilish va individual xarakter bilan ifodalanadi. Donatelloning bronzadan ishlangan “David” haykali antik plastikaga xos yalang‘och inson qomatini qayta talqin qilish bilan birga, davrning insonparvarlik qarashlarini ham aks ettiradi.

Mikelanjeloning “David” haykali Renessans plastik san’atining eng mashhur namunalaridan biridir. Marmardan yaratilgan bu asarda inson tanasining anatomik mukammalligi, ichki tayyorgarlik va ruhiy qat’iyat bir butun badiiy obraz sifatida gavdalanadi. Haykalda qahramonning harakatga o‘tishidan oldingi holati tasvirlangan. Nigohning yo‘nalishi, mushaklarning tarangligi, qo‘l va oyoqlarning joylashuvi ichki kuch va diqqatni ifodalaydi.

Asarning badiiy yechimi faqat anatomik aniqlik bilan cheklanmaydi. Haykal insonning ma’naviy jasorati va o‘z imkoniyatlariga ishonchini ifodalovchi ramziy mazmun kasb etadi. Shu sababli Mikelanjelo “David”i Renessans davrida inson shaxsiga berilgan yuksak bahoning muhim badiiy ifodasi sifatida talqin qilinadi. Renessans davri haykaltaroshligida *kontrapost*[3] usuli ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu usulda tana og‘irligi asosan bir oyoqqa tushadi, natijada yelka va tos qismlarining holati o‘zaro qarama-qarshi yo‘nalishda shakllanib, gavdada tabiiy muvozanat va harakat taassuroti yuzaga keladi. Kontrapost inson tanasining statik holatida ham ichki dinamika mavjudligini ko‘rsatishga imkon beradi.

Shunday qilib, Renessans haykaltaroshligi inson tanasini shunchaki tashqi shakl sifatida emas, balki ruhiy kuch, aql, iroda va estetik go‘zallikni ifodalovchi badiiy vosita sifatida talqin qildi.

Barokko san’atining shakllanishi va tarixiy-madaniy xususiyatlari

Barokko san’ati XVI asr oxirida shakllanib, XVII asr davomida Yevropaning ko‘plab mamlakatlarida keng rivojlandi. Uning yuzaga kelishiga diniy-siyosiy jarayonlar, katolik islohoti, monarxik hokimiyatning kuchayishi, saroy madaniyatining rivojlanishi va jamiyatdagi murakkab o‘zgarishlar ta’sir ko‘rsatdi. Barokko bir xil mazmun va shaklga ega bo‘lgan yagona yo‘nalish emas edi: uning ko‘rinishlari Italiya, Ispaniya, Flandriya, Niderlandiya va Fransiyada mahalliy tarixiy sharoit hamda buyurtmachilar talabiga ko‘ra farqlangan.

Barokko san’atining asosiy xususiyatlaridan biri tomoshabinga kuchli hissiy ta’sir ko‘rsatishga intilishdir. Agar Renessans asarlarida ko‘pincha muvozanat, ravshanlik va

[3] Kontrapost (italyancha contrapposto - qarama-qarshilik) - rangtasvir va grafikada inson qomdasining bir qismi holati boshqa qismiga qarama-qarshi tarzda tasvirlanishiga asoslangan badiiy usul.

(cc) BY

osoyishta uyg‘unlik ustuvor bo‘lsa, Barokko ijodkorlari keskin harakat, ruhiy zo‘riqish, qarama-qarshilik va dramatik holatlarni kuchaytirdilar. Bunda shakl va mazmun bir-birini to‘ldirib, badiiy obrazning ta’sirchanligini oshiradi.

Barokko kompozitsiyalarida diagonal yo‘nalishlar, ochiq kompozitsion tuzilma, kuchli harakat taassuroti va murakkab fazoviy munosabatlar keng qo‘llanildi. Tasvir ko‘pincha muayyan lahzaning eng keskin nuqtasini aks ettiradi. Qahramonlarning imo-ishoralari, yuz ifodalari va tana holatlari voqeaning dramatik mohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Yorug‘lik va soyaning keskin qarama-qarshiligi Barokko rangtasvirining muhim vositalaridan biridir. Yorug‘lik tasvir maydonidagi ayrim obrazlarni ajratib ko‘rsatadi, qolgan qismlarning qorong‘ilikda qolishi esa sirli muhit va dramatik kayfiyatni yuzaga keltiradi. Shu tariqa yorug‘lik oddiy tabiiy hodisa sifatida emas, balki kompozitsiyani boshqaruvchi va badiiy g‘oyani kuchaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Barokko san’atida diniy mavzular bilan bir qatorda tarixiy voqealar, mifologik syujetlar, portretlar, natyurmortlar va kundalik hayot manzaralari ham muhim o‘rin egalladi. Ayrim mamlakatlarda diniy san’at va saroy buyurtmalari yetakchi bo‘lgan bo‘lsa, Niderlandiyada xususiy buyurtmachilar uchun yaratilgan portret, natyurmort va maishiy janr asarlari keng tarqaldi. Bu xilma-xillik Barokko san’atini faqat diniy yoki monumental san’at bilan cheklab bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Barokko rangtasviri: yorug‘lik, dramatizm va hissiy ifoda

Barokko rangtasvirining rivojlanishida Karavadjo ijodi alohida ahamiyatga ega. Uning asarlarida kundalik hayotga yaqin inson qiyofalari, tabiiy mimika va keskin yorug‘-soya qarama-qarshiligi uyg‘unlashadi. Karavadjo yorug‘likni obrazlarni ajratib ko‘rsatish, voqeaning muhim nuqtasini ta’kidlash va tomoshabinning e’tiborini boshqarish vositasi sifatida qo‘llagan.

Uning “Avliyo Mattoning chaqirilishi” asarida yorug‘lik kompozitsiyaning mazmuniy markazini shakllantiradi. Xonadagi odamlar kundalik muhitda tasvirlangan bo‘lsa-da, yorug‘lik yo‘nalishi va imo-ishoralar voqeaga alohida ma’no beradi. Asardagi yorug‘lik va qorong‘ilik munosabati nafaqat hajmni ifodalaydi, balki ruhiy uyg‘onish va tanlov g‘oyalarini ham kuchaytiradi. Karavadjo qo‘llagan keskin yorug‘-soya usuli keyingi ko‘plab rassomlarga ta’sir ko‘rsatdi.

Peter Paul Rubens ijodida Barokko san’atining jo‘shqinligi, harakatga boy kompozitsiyasi va ranglarning faol munosabati yaqqol ko‘rinadi. Uning tarixiy, diniy va mifologik mavzulardagi asarlarida inson tanasi, matolar, hayvonlar va fazoviy shakllar o‘zaro harakatdagi yaxlit tizimni hosil qiladi. Rubens kompozitsiyalarida diagonal yo‘nalishlar, gavdalarning burilishi va ranglar qarama-qarshiligi voqeaning kuchli energiyasini ifodalaydi.

Rembrandt ijodida esa inson ruhiyatini chuqur anglash, yuz ifodasi va ichki kechinmalarni ochib berish muhim o‘rin egallaydi. Uning portretlari va tarixiy-diniy

(cc) BY

kompozitsiyalarida yorug‘lik obrazning psixologik mazmunini kuchaytiradi. Rembrandt uchun yorug‘lik faqat tashqi ko‘rinishni yorituvchi omil emas, balki inson xarakterini ochishga xizmat qiladigan badiiy vositadir.

Rembrandtning “Tungi qorovul” nomi bilan mashhur asari guruh portreti janrining an’anaviy shakllarini yangilagan. Unda tasvirlangan kishilar oddiy, bir xil holatda saf tortib turmaydi; ular harakat, muloqot va turli fazoviy qatlamlar orqali birlashadi. Yorug‘lik ayrim qahramonlarni ajratib ko‘rsatib, kompozitsiyaning ritmik tashkil etilishiga yordam beradi. Asar guruh portretini faol voqea va murakkab kompozitsion tuzilma bilan bog‘lash mumkinligini namoyon qiladi.

Ispan Barokko san’atida Diego Velaskes ijodi alohida o‘rin tutadi. Uning “Las Meninas” asari tasviriy makon, kuzatuvchi nigohi va tasvirlanayotgan obrazlar o‘rtasidagi murakkab munosabatni ochib beradi. Rassom yorug‘lik, rang va fazoviy chuqurlik yordamida saroy muhitini tabiiy hamda psixologik jihatdan ishonarli tasvirlaydi. Asar tomoshabinni faqat tasvirga qarovchi shaxs sifatida emas, balki kompozitsion munosabatlarning faol ishtirokchisi sifatida ham idrok etishga undaydi.

Artemisia Gentileschi ijodida kuchli dramatik holatlar, qahramonlarning ruhiy qat’iyati va voqeaning keskin lahzalarini ifodalash muhim ahamiyat kasb etadi. Uning “Yudit Xolofernga qarshi” mavzusidagi asarlari Barokko rangtasviridagi harakat, yorug‘-soya va insoniy iroda masalalarini chuqur talqin etadi. Rassomning ijodi Barokko san’atining faqat bitta jins vakillari yoki muayyan badiiy doira bilan cheklanmaganini ham ko‘rsatadi.

Umuman olganda, Barokko rangtasvirida badiiy obrazning ta’sirchanligi rang, yorug‘lik, kompozitsion dinamika va psixologik ifoda vositalarining o‘zaro uyg‘unligi orqali yuzaga keladi. Rassomlar tomoshabinni voqeani kuzatish bilangina cheklamay, uning hissiy va ma’naviy mazmunini faol idrok etishga undaydilar.

Barokko haykaltaroshligi va Jan Lorenzo Bernini ijodi

Barokko haykaltaroshligi Renessans plastik san’atining anatomik aniqligi va material bilan ishlash tajribasiga tayangan holda, harakat, dramatizm va hissiy ifodani kuchaytirdi. Haykal endilikda faqat muvozanatli, mustaqil hajm sifatida emas, balki fazo bilan faol munosabatga kirishadigan va tomoshabinning nigohini turli yo‘nalishlarda harakatlantiradigan badiiy shakl sifatida talqin qilindi.

Barokko haykaltaroshligining eng yirik namoyandalaridan biri Jan Lorenzo Bernini hisoblanadi. U haykaltaroshlik bilan bir qatorda me’morchilikda ham faoliyat olib borib, turli san’at turlarini yagona badiiy muhitda birlashtirishga intildi. Uning asarlarida marmarning plastik imkoniyatlari, yuz ifodasi, tana harakati, mato burmalari va fazoviy tashkil etish yuksak mahorat bilan qo‘llanilgan.

Berninining “David” haykali Mikelanjelo yaratgan shu nomdagi asar bilan qiyoslanganda ikki davrning badiiy tafakkuridagi farqlarni yaqqol ko‘rsatadi. Mikelanjelo Davidni jang boshlanishidan oldingi diqqat va ichki qat’iyat holatida

(cc) BY

tasvirlagan. Bernini esa qahramonni harakat jarayonida, tanasi burilgan, mushaklari taranglashgan va butun gavdasi maqsad sari yo‘nalgan holatda ifodalaydi. Mikelanjelo asarida inson tanasining muvozanati, monumental yaxlitlik va ichki ruhiy kuch ustuvor bo‘lsa, Bernini haykalida vaqt, harakat va voqeaning muayyan lahzasi asosiy badiiy omilga aylanadi. Mikelanjelo yaratgan obraz tomoshabinga sokin va barqaror kuch taassurotini bersa, Bernini asari tomoshabinni harakatga bevosita guvoh bo‘layotgandek his qilishga undaydi.

Berninining “Avliyo Tereza ekstazi” asari Barokko san’atida haykaltaroshlik, me’morchilik va yorug‘likni birlashtirishning muhim namunasi hisoblanadi. Unda insonning kuchli ruhiy holati tana harakati, yuz ifodasi, mato burmalari va sahnaviy fazoviy yechim orqali ochib beriladi. Haykal joylashgan muhit asarning mazmunidan ajralmagan holda tashkil etilgan. Shu sababli tomoshabinning taassuroti faqat marmardan ishlangan shakl bilan emas, balki uni o‘rab turgan me’moriy va yorug‘lik muhiti bilan ham belgilanadi.

Barokko haykaltaroshligining muhim xususiyati -asarning tomoshabin bilan faol munosabatga kirishishidir. Haykalni birgina nuqtadan ko‘rish bilan cheklanmasdan, uni turli rakurslarda idrok etish mumkin. Harakat yo‘nalishlari, hajmlarning bir-biriga o‘tishi va fazoga ochilgan shakllar badiiy obrazning ko‘p qirrali qabul qilinishini ta’minlaydi.

Renessans va Barokko san’atining qiyosiy-ilmiy tahlili

Renessans va Barokko san’ati o‘rtasidagi munosabatni o‘rganish Yevropa tasviriy san’atining tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga yordam beradi. Har ikki davrda ham inson obrazi, anatomik kuzatish, fazoviy tasvir, kompozitsion tashkil etish va materialning badiiy imkoniyatlaridan foydalanish muhim o‘rin tutgan. Biroq mazkur vositalarning qo‘llanish maqsadi va estetik natijasi turlicha bo‘lgan.

Birinchidan, kompozitsion tuzilish nuqtayi nazaridan Renessans san’atida muvozanat, markaziy tashkil etish, geometrik aniqlik va yaxlitlikka intilish kuchli namoyon bo‘ladi. Barokko san’atida esa diagonal yo‘nalishlar, murakkab guruhlash, ochiq kompozitsiya va harakat taassuroti muhim ahamiyat kasb etadi. Bu farq har ikki davrda kompozitsiya vositalari turlicha ishlatilganini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, Renessans san’atida ham dinamik kompozitsiyalar, Barokko san’atida esa muvozanatli yechimlar mavjud bo‘lib, mazkur xususiyatlarni qat’iy va mutlaq qarama-qarshilik sifatida talqin qilish mumkin emas.

Ikkinchidan, inson obrazining talqinida Renessans ko‘pincha insonning aqliy va jismoniy imkoniyatlarini, mutanosibligini va ma’naviy salohiyatini ulug‘laydi. Barokko san’atida esa insonning ruhiy kechinmalari, keskin qarorlari, iztiroblari, ehtiroslari va harakatdagi holati ko‘proq ta’kidlanadi. Bunda birinchi davr insonning uyg‘unligini, ikkinchi davr esa uning murakkab ichki dunyosi va hissiy tajribasini yanada kuchli ochishga intiladi.

(cc) BY

Uchinchidan, rangtasvir vositalaridan foydalanishda Renessans davrida shaklni aniq modellashtirish, perspektiv chuqurlik, ranglar muvozanati va yorug‘likning tabiiy taqsimlanishi muhim o‘rin egallaydi. Barokko rangtasvirida esa yorug‘lik va soyaning keskin qarama-qarshiligi, ranglarning faol to‘qnashuvi va hissiy muhit yaratish imkoniyatlari kengayadi. Biroq Renessans rassomlari ham yorug‘likni mazmuniy vosita sifatida qo‘llaganlar, Barokko rassomlari esa anatomik aniqlik va fazoviy mantiqni saqlab qolganlar.

To‘rtinchidan, haykaltaroshlikda Renessans davri anatomik mukammallik, mutanosiblik va mustaqil plastik yaxlitlikni rivojlantirgan bo‘lsa, Barokko haykaltaroshligi shaklning harakatdagi holati, fazoga ochilishi va tomoshabin bilan hissiy munosabatiga katta e’tibor qaratdi. Mikelanjelo va Bernini “David” haykallari mazkur farqni tahlil qilish uchun samarali misol bo‘la oladi.

Beshinchidan, badiiy makon bilan munosabat ham ikki davrning o‘ziga xos jihatlarini namoyon qiladi. Renessans kompozitsiyalarida makon ko‘pincha aniq perspektiv qurilishga va markaziy tashkil etishga asoslanadi. Barokko asarlarida esa tasviriy yoki haykaltaroshlik makoni tomoshabinning nigohini harakatlantiruvchi, voqeaga jalb etuvchi va hissiy taassurotni kuchaytiruvchi vositaga aylanadi.

Mazkur farqlarni quyidagi umumlashtirish orqali ko‘rsatish mumkin:

Tahlil mezoni	Renessans san’ati	Barokko san’ati
Yetakchi estetik tamoyil	Uyg‘unlik va mutanosiblik	Dramatizm va hissiy ta’sir
Kompozitsiya	Muvozanatli, markazlashgan, geometrik jihatdan tartibli	Dinamik, diagonal yo‘nalishlarga va murakkab harakatga asoslangan
Inson obrazi	Aqliy va jismoniy imkoniyatlar, ideal mutanosiblik	Ruhiy kechinmalar, ehtiros, keskin holat va harakat
Rangtasvir	Perspektiva, tonal uyg‘unlik, shaklning aniq modellashtirilishi	Keskin yorug‘-soya, kuchli rang kontrastlari va dramatik muhit
Haykaltaroshlik	Plastik yaxlitlik, anatomik aniqlik, muvozanat	Harakat, fazoga ochilish va hissiy ifoda
Tomoshabin bilan munosabat	Asarning yaxlit tuzilishi va g‘oyasini anglash	Voqeaga hissiy jalb etilish va faol idrok

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Barokko san’ati Renessans yutuqlarini inkor etmagan. Aksincha, ularni yangi tarixiy sharoitda qayta talqin qilib, badiiy ifodaning imkoniyatlarini kengaytirgan. Shuning uchun ushbu davrlarni o‘rganishda uzilishdan

(cc) BY

ko‘ra davomiylik, yangilanish va badiiy tamoyillarning o‘zgarishini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Renessans va Barokko san’atining Yevropa madaniyati rivojiga ta’siri

Renessans va Barokko san’ati Yevropa madaniyatining keyingi taraqqiyotiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi. Renessans davrida shakllangan insonparvarlik qarashlari, anatomik kuzatish, perspektiv tasvir va kompozitsion muvozanat tamoyillari keyingi rassomlar va haykaltaroshlar faoliyatida davom ettirildi. Badiiy asarni kuzatish, tahlil qilish va nazariy jihatdan asoslash an’analari san’at ta’limining rivojlanishiga ham xizmat qildi.

Barokko san’ati esa tomoshabinning hissiy idrokini kuchaytirish, yorug‘likni mazmuniy vosita sifatida ishlatish, harakatni ifodalash va tasviriy san’at turlarini yagona badiiy muhitda birlashtirish tajribasini rivojlantirdi. Bu xususiyatlar keyingi davrlarning monumental san’ati, teatr bezagi, me’morchilik va dekorativ san’atida turli shakllarda davom etdi.

Mazkur davrlar merosi zamonaviy san’at ta’limida ham muhim metodik ahamiyatga ega. Renessans asarlarini o‘rganish orqali talabalar perspektiva, proporsiya, anatomik tuzilish, kompozitsion markaz va ranglar uyg‘unligini tahlil qilishni o‘zlashtiradilar. Barokko asarlari esa harakatni tasvirlash, yorug‘-soya qarama-qarshiligi, dramatik kompozitsiya va obrazning ruhiy mazmunini ochib berish bo‘yicha amaliy tajriba beradi.

Masalan, Leonardo da Vinchining “So‘nggi kechki ovqat” asarini tahlil qilishda markaziy o‘q, perspektiv chiziqlar, figuralar guruhlanishi va vizual muvozanatni aniqlash mumkin. Karavadjoning asarlarini o‘rganish esa yorug‘lik manbai, yorug‘ va qorong‘i qismlar nisbati, asosiy obrazni ajratish hamda tomoshabin nigohini boshqarish usullarini tushunishga yordam beradi. Mikelanjelo va Bernini haykallarini qiyoslash orqali statik va dinamik plastik yechimlar, kontrapost, tana harakati va rakurs masalalari o‘rganiladi.

Shu nuqtayi nazardan, tarixiy san’at asarlarini o‘rganish faqat o‘tmishdagi badiiy tajribani o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi. U talabada mustaqil badiiy fikrlash, vizual tahlil qilish, kompozitsion muammolarni aniqlash va ijodiy yechimlarni asoslash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa: Renessans va Barokko san’ati Yevropa tasviriy san’ati tarixida bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, ayni paytda o‘ziga xos estetik tamoyillarga ega ikki muhim davr hisoblanadi. Renessans san’ati insonparvarlik g‘oyalari, antik merosga qiziqish, ilmiy kuzatish, anatomik aniqlik, perspektiva va kompozitsion uyg‘unlikning rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davr ijodkorlari insonni aqliy, jismoniy va ma’naviy imkoniyatlarga ega shaxs sifatida tasvirlash orqali tasviriy san’atning mazmuniy va ifodaviy doirasini kengaytirdilar.

(cc) BY

Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo va Rafael Santi ijodi Renessansning asosiy badiiy tamoyillarini o‘zida mujassam etadi. Leonardo asarlarida ilmiy kuzatish va nozik psixologik ifoda, Mikelanjelo ijodida inson tanasining plastik qudrati va ruhiy qat’iyat, Rafael asarlarida esa kompozitsion muvozanat va uyg‘unlik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Donatello va Mikelanjelo haykaltaroshligi inson qiyofasini anatomik aniqlik, mutanosiblik va ma’naviy mazmun bilan ifodalashning yuksak namunalarini yaratdi.

Barokko san’ati esa Renessans davrida shakllangan badiiy imkoniyatlarni yangi tarixiy va estetik sharoitda rivojlantirdi. Unda dramatik harakat, keskin yorug‘-soya munosabati, kuchli hissiy ifoda, murakkab kompozitsion tuzilish va tomoshabinni badiiy voqeaga jalb etish muhim o‘rin egalladi. Karavadjo rangtasvirda yorug‘lik va qorong‘ilikning dramatik imkoniyatlarini rivojlantirgan bo‘lsa, Rubens jo‘shqin kompozitsiyalar va ranglar faolligi, Rembrandt esa inson ruhiyatini chuqur ochib berish mahorati bilan ajralib turadi. Bernini haykaltaroshligida esa plastik shakl harakat va fazoviy muhit bilan uzviy birlashib, Barokko san’atining hissiy ta’sirchanligini kuchaytiradi.

Maqolada olib borilgan qiyosiy tahlil Renessans va Barokko san’ati o‘rtasidagi farqlar kompozitsiya, inson obrazi, rang, yorug‘lik, harakat va fazoviy tashkil etish kabi mezonlarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Biroq bu farqlarni ikki davrning bir-birini mutlaqo inkor etishi sifatida talqin qilib bo‘lmaydi. Barokko san’ati Renessans tomonidan ishlab chiqilgan tasviriy tamoyillarga tayangan holda, ularni yangi badiiy maqsadlar uchun rivojlantirdi. Demak, Yevropa san’ati taraqqiyotida davomiylik va yangilanish bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlar sifatida namoyon bo‘lgan.

Renessans va Barokko san’atining yana bir muhim jihati shundaki, ular badiiy tafakkurning turli imkoniyatlarini namoyish etadi. Renessans asarlari shakl va mazmunning uyg‘unligi, insonning salohiyati va olamni anglashga intilishini yoritadi. Barokko asarlari esa inson kechinmalarining murakkabligini, harakatning kuchini va san’atning hissiy ta’sir imkoniyatlarini ochib beradi. Ushbu ikki yondashuvni birgalikda o‘rganish san’atning inson hayoti va tafakkuri bilan bog‘liqligini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Xulosa qilib shularni aytish mumkinki, Renessans va Barokko davri san’ati jahon madaniy merosining bebaho qismi bo‘lib, zamonaviy rangtasvir, haykaltaroshlik va badiiy ta’lim uchun ham muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Mazkur davrlar asarlarini tarixiy, kompozitsion va obrazli tahlil qilish talabalar va yosh ijodkorlarda badiiy kuzatuvchanlik, vizual savodxonlik, estetik tafakkur va mustaqil ijodiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

(cc) BY

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gombrich, E. H. The Story of Art. 16th ed. London: Phaidon Press, 1995. -688 p.

2. Honour, H., Fleming, J. A World History of Art. 7th ed. London: Laurence King Publishing, 2009.

3. Hartt, F., Wilkins, D. G. History of Italian Renaissance Art: Painting, Sculpture, Architecture. 7th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2011. -736 p.

4. Janson, H. W., Janson, A. F. History of Art. 6th ed. New York: Harry N. Abrams, 2001. -997 p.

5. Vasari, G. The Lives of the Artists. Translated by Julia Conaway Bondanella and Peter Bondanella. Oxford: Oxford University Press, 1998. -624 p.

6. Wittkower, R. Art and Architecture in Italy, 1600-1750. 6th ed. New Haven: Yale University Press, 1999. -3 vols.

7. Bozorov, A. B. “Kompozitsiyani uyg‘unlashtiruvchi vositalar. Ritm va metrning kompozitsiyada qo‘llanishi va ularning ahamiyati.” Oriental Art and Culture, vol. 6, no. 4, 2025, pp. 147-151. https://journals-kokandsu.uz/index.php/oriental/article/view/5998.

8. Bozorov, A. B. “Kompozitsiya turlari, hajmiy kompozitsiyalarning xususiyati hamda tahlili.” Oriental Art and Culture, vol. 6, no. 5, 2025, pp. 54-59. https://journals-kokandsu.uz/index.php/oriental/article/view/5899.

9. National Gallery of Art. Italian Renaissance Art. Rasmiy veb-sayt: https://www.nga.gov/

10. The Metropolitan Museum of Art. Heilbrunn Timeline of Art History. Rasmiy veb-sayt: https://www.metmuseum.org/toah/

11. Victoria and Albert Museum. Renaissance and Baroque Art and Design. Rasmiy veb-sayt: https://www.vam.ac.uk/

12. Rijksmuseum. Collection and Art History Resources. Rasmiy veb-sayt: https://www.rijksmuseum.nl/

(cc) BY